

Светла ДЖИВТЕРЕВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

ВЪВЕЖДАЩИ ФОРМУЛИ В БЪЛГАРСКИТЕ НАРОДНИ ПЕСНИ – НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ФУНКЦИИТЕ

Svetla DZHIVTEREVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

INTRODUCTORY FORMULAS IN BULGARIAN FOLK SONGS – OBSERVATIONS ON THE FUNCTIONS

The study examines the functions of the introductory formulas in the structure of the Bulgarian folk songs. On the basis of concrete examples these formulas are outlined as significant cultural concepts that have a leading role in perceiving and understanding the main motive from a semantic point of view. Other subjects of the study are the possibilities of these formulas to serve as mediators between the ideological, the generic and the conceptual spheres, their concrete realizations in the song motives as well as their functioning as means of maintaining and updating the systematically organized folklore picture of the world.

Keywords: poetics of folklore, concept, formula, folk song.

Формулите са част от поетичния инструментариум на народните песни. Те спадат към така наречените устойчиви или постоянни елементи, които на равнището на поетичните изразни средства са изява на художествения канон като изобразителен принцип във фолклорните текстове.

В очерка, посветен на поетиката на българските народни песни, М. Арнаудов обръща внимание на стереотипните формули, езиковите клишета и типичните места (*loci communes*), като свързва честотата на употребата им с тенденцията към типизация в народната поезия и устния начин на битуване. По неговите думи те „се явяват удобно средство за лесна характеристика в случаите, гдето липсва индивидуален израз. Наследени от векове, усвоени като общодостъпен инвентар и повтаряни безброй пъти, те са шаблоните на една поетическа техника“. Тяхното повтаряне стои в зависимост „от вътрешната нужда да се засили впечатлението и от устната рецитация, която е улеснена чрез връщането към определени, готови образи и езикови формули“. (Арнаудов 1996: 478–479). Тези наблюдения са извършени от гледна точка, според която повтарящите се елементи са част от градивото, използвано от народните певци за „ваденето“ (създаването) на песните. Според нея свидетелствата за създа-

ване на песни по различни поводи затвърждават мнението за народа като творец от тип, аналогичен на твореца в литературата.

Нов подход към народната поезия е предложен от Боян Ничев, който очертава основните различия в естетическите принципи и начините на съществуване и възприемане на литературното и фолклорното произведение. Литературата и фолклорът са разбирани като две различни информационни системи: „докато фолклорът е система, която акцентува в опозицията между познато и непознато върху първото, литературата, точно обратното е система, която се строи, акцентувайки върху новото, непознатото в задължителната естетическа релация познато–непознато“. Тези различия се проявяват и в отношението на литературното и на фолклорното художествено съзнание към художествената условност на творбата. „При психологическото изживяване на художествената творба действителността... се репрезентира от две свои различни форми: при литературата – от личния опит на индивида, при фолклора – от колективния опит на обществото, кодиран във варианта-норма“ (Ничев 1971: 47–55).

В последните десетилетия повтарящите се елементи са разглеждани като една от основните прояви на художествения канон във фолклора, израз на естетическите принципи, които формират неговата специфика. Процесът на възприемане на художественото произведение във фолклора е разбран като творчески акт на активно самоорганизиране на информацията, която съществува в съзнанието на слушателя. Според Ю. Лотман получателят на фолклорното художествено съобщение е не само слушател, но и творец: „Ако деканонизираният текст се изявява като източник на информация, то канонизираният – като неин възбудител“ (Лотман 1992: 246).

В своето изследване върху изобразителните принципи, строеж и единство на народната песен Никола Георгиев анализира многообразните форми, под които се проявяват повторенията в нея с оглед на функциите им в художествената творба. Той отбелязва системния характер на народното творчество, в което отделните значения „се структурират в по-висши, надредни смислови цялости, които на свой ред се структурират в нови и още по-висши цялости“, а отделната семантична единица е включена в по-обща система, „единицата и системата са неделимо свързани на принципа на взаимно въздействие, дооформяне и „коригиране“ (Георгиев 1976: 136). Този процес на взаимодействие между единиците и системата е видян от него като преход от статика към динамика, при който „с оглед на отношението между отделната творба и множеството творби не закъсняват да се оформят типизирано повторителни и функционални именно със своята типизираност смислови и структурни схеми“ (Георгиев 1976: 136). Той аргументира литературоведския подход с конкретната проблематика на изследването и възприема „работен делитбен принцип“, според който „отделни съставки на творбата могат да се разглеждат предимно със своите собствени значения в езика и вътре в творбата, абстрахирани от отношенията им с останалите съставки, а отношенията и взаимното разполагане между

съставките могат да се разглеждат в своята собствена схематизираност, абстрахирахириани от значенията, които те обвързват и организират“ (Георгиев 1976: 136). Този подход оставя свободно изследователско поле за фолклористиката, която следва да се интересува именно от системата и процесите на взаимодействие между отделните елементи и равнища както помежду им, така и в рамките на цялата картина – фолклорната култура в нейното историческо битие.

Обхватът на тази проблематика е изключително обширен и ще конкретизираме нашата задача, като се насочим към наблюдения върху някои функции на въвеждащите формули на народните песни, основани на конкретни примери. Под „въвеждащи формули“ разбираме устойчиви изрази, носители на фрагменти традиционна културна информация, поставяни в началото на песента. В смислов план те изразяват някаква обща идея, която с тяхно посредничество се съотнася с конкретното съдържание на песента, а от формална гледна точка често се отличават с относителна самостоятелност. Тяхната самостоятелност се наблюдава в различни посоки. На първо място, наличието на въвеждаща формула няма задължителен характер – дори при вариантите на един песенен мотив може една част от тях да започва с определена формула, а други – непосредствено с основния текст, без това да променя забележимо посланието на песента. В други случаи за един мотив може да са характерни повече от една въвеждащи формули, които да не са свързани с отделянето на различни подмотиви или версии. Това се отнася най-вече до по-разгърнатите формули, които оформят кратък мотив със специфична валентност. Трябва да отбележим и това, че съществуват множество песенни мотиви, които по принцип не започват с ясно обособена въвеждаща формула. При много от тях се наблюдава характерно и често отличително за мотива начало – от една дума до няколко стиха, които директно въвеждат слушателя в описваните събития. Тяхната максимална структурна и смислова интегрираност в текста затрудняват възможностите да бъдат разпознати именно като формули. В тези случаи изследователят трябва да се обърне към функциите, които изпълняват в песента (с отчитане на честотата и формите на присъствие във вариантите). Обща черта на народнопесенните формули е функцията им на носители на традиционни естетически ценности и знакови културни смисли. Според Г. Малцев те са художествена форма, която сменя различието между единичността на извършваното и неговия постоянен същностен смисъл. Разположени в пресечната точка на традицията и текста, формулите са посредник между тези две свързани реалности (Малцев 1989: 23, 42, 71).

Въвеждащите и финалните формули се сближават във функцията да задават рамките на песенния текст, а оттам – и в отношението си към него като цялост. Финалните формули се срещат предимно в обредните песни и нямат връзка с определен сюжет. Те имат отношение към обредното изпълнение и са онзи елемент, който внася ключови за обреда идеи в конкретното изпълнение. За разлика от тях въвеждащите формули имат пряко отношение

към съдържанието на песента. Те са носители на определени концептуални смисли, които задават контекста за разбиране на мотива, като актуализират връзката му с ключовите за него елементи от фолклорната картина на света. Въвеждащите формули изразяват някакво обобщение, смислова макрорамка, в която се нанася конкретното съдържание на мотива. Често те съдържат оценъчност („за зло е дошъл“, „мило ми е“), с която задават тона на емоционалния регистър за възприемането му – от преживяване на радост и възхита или тревога и страх, свързани с колективната съдба и значими събития, до индивидуалното и интимно-изповедното:

*Огряло ми е, **Коладе ле**, // ясно слънце, **Коладе ле**, // та огряло земя и небо, // земя и небо, гора и вода, // сред гората едно дърво, // едно дърво, сребром дърво, // сребром дърво, златом върхо, // под дървото три черковки, // три черковки, три хубости* (СБНУ 59/1994, № 24, Карнобатско: Карнобат – „Огряло е ясно слънце“, коледна – на стопанин);

Размирила се е Влашката земя, // Влашката и Богданската, // че са тръгнали роби да робят, // роби да робят, делба да делят. (Моллов БФМ 1, БФМ 2/2016-а: Габрово, кв. Априлово (Архив КБЛ–ВТУ);

Години, години, усилни, размирни, // редом ли сте дошли, или сал до мене? // Ко сте редом дошли, добре сте ми дошли, //ко сте сал до мене – огън да ви гори, // огън да ви гори пусти, опустели! (Моллов -БФМ 1, БФМ 4/2016-б: Змеево, Балчишко; хороводна (Архив КБЛ–ВТУ);

Велико моме, бяла и червена, // защо бяло переш, а пък черно носиш, // дали майка жалиш, или стари татко? (Моллов БФМ 4, БФМ 7/2010: Бяла (Архив КБЛ–ВТУ);

Стано, Стано, мори, червена ябълко! // Омиле ми, Стано, твоя хубавина, // хубавина, Стано, лепа гиздавина! (Моллов БФМ 1, БФМ 4/2014-в: Соголяно, Кюстендилско (Архив КБЛ–ВТУ);

В определени случаи предизвикването на дадено емоционално състояние може да е основната функция на песента, например при сватбените песни, целящи да провокират, задължителните за отделните моменти емоции: *Плачи, плачи, Добро ле, // плачи, наплачи са, // няма веке, Добро ле, майка и баща...* (БНПП 2: 362 (СБНУ, 42, 289–290, с. Долни Инджик, Шуменско, когато кръстницата прибулва невестата).

Емоционално-оценъчната страна на въвеждащите формули допълва смисъла им и подпомага основната им функция – да активират в аудиторията определени светогледни нагласи, концепции и фрагменти, поддържани от системата от фолклорни текстове. В тази осветена от въвеждащия сигнал среда, свързана с очакване за възприемане на художественото произведение, се извършва неговата пълноценна реализация в няколко аспекта. Осъществява се връзката му с останалите елементи на системата от текстове, които осигуряват среда за възприемането, и разбирането му и го потвърждават като значим елемент от традиционната култура (процес на аксиологизация).

Същевременно протича и процес в обратна посока – изпълняваното производство на свой ред актуализира елементите на фолклорната картина на света, с които комуникира в съзнанието на слушателите.

Формулите притежават специфична вътрешна структура и съдържат елементи с различна насоченост. Това най-добре се наблюдава при сравнение на близки по смисъл въвеждащи формули. Така например формулите, съдържащи описание на дърво с вселенски размери (Световното дърво), винаги изграждат този образ с помощта на елементи, които прецизират общото му значение на възплъщение на организирания Космос с оглед на спецификата на конкретния мотив. Образът служи като класификатор, принцип за организиране на отделните сфери, който маркира мито-ритуалния характер на въвеждания мотив, като сменя границата между единичното конкретно ритуално изпълнение и глобалното, общозначимото, идейното в обряда. Елементите, които уплътняват и конкретизират описанието, са онова, което осигурява осмислянето на мотива в точно определена перспектива.

Така например съчетаването му с топоса „робство“ бележи негативно Центъра на пространството и насочва вниманието към представи за разрушаването на реда в определени календарни моменти в космически и социален план, както е в баладата „Неразпознати брат и сестра оженени, майка им робиня“: *Изтекло ми е дърво високо, // ой, Коладо ле, мой Коладо, // дърво високо и столовата, // клоните му в синьо небе, // корените му в Бели Дунав, // под дърво лежи Михал войвода, // до Михал – Стана робиня, // тя на Михал си тихом слугува...* (Моллов БФМ 1, БФМ 2/2016-а: Горник, Луковитско; коледна – на стопанката (Архив КБЛ–ВТУ). В други варианти на баладата на *клони в небето – корени в Бели Дунав съответстват стълба в небето – мост над морето*, осигурили връзка към отвъд, по тях са преминали поробителите.

Описанието на дървото като златно и сребърно отвежда към образа на идеалния ред в мотиви, утвърждаващи съвършенството на християнския космос: *Израсло ми е дърво високо, // на дървото ветки, парови, // а на ветките сребрени листе, // а на листето поройни пчели. // Дърво високо – сам свети Йован, // ветки, парови – църкви, манастир, // сребрени листе – свети икони, // поройни пчели – божи рисяни.* (БНПП II: 142. Свети Иван – дърво високо, Тресанче, Дебърско; Ивановденска – когато хвърлят кръста във водата (Илиев, с. 133, № 91). В следващия пример формулата предава много близък образ: *Изтекло ми е тенко дръвце // в цар Мурад бегом, в равно му двори, // вършило е до синьо небе, // клонило е до черна земя, // листило е желти желтички, // цъфнало цвят дребно магаре.* (БНПП II: № 58. Божа майка и чудно дърво-2, Русе; коледна на стопанката (СБНУ 13: 8, № 7). Дървото е описано като свръхценност, която Божа майка иска да ѝ донесат. Знакът за безредието тук е внесен от припева, според който златното дръвце е притежавано от друговец – цар Мурад бег¹. Повтарян след всеки стих, той

¹ За значението на образа на цар Мурад и връзката му с темата за опазване на яратата вж. Моллов 1994.

поддържа втори смислов план, контрапункт на идеалния образ на творещия Център. Съчетанието им въвежда идеята за нарушения ред и необходимостта от възстановяването му.

Сходна по своята образност формула служи и за семантизирането на различни обредни реалии и предмети. Като ги разполага в центъра на подреденото пространство, белязан от Световното дърво, тя утвърждава значението им в обреда.

Израсло дърво високо, // пуснало лискъе широко, // цъфнало два бели цвѐта, // вързало две златни ябълки. // Кой се наемне да ги откине? // Наемна се млад младоженѐк, // узима влашко ножленце // и си разреза ябълкя... (БНПП II: № 422. Израсло дърво високо, Белотинци, Белоградчишко, сватбена – на „блага ракия“ в понеделник сутринта, когато пеят и играят по улиците (Стоин-ТВ: 177, № 766).

Израсло дърво, дърво високо, // пущило клонѐе, клонѐе високо, // развило лискъе, лискъе зелено, // закрило е света, света си гора, // сал едно дърво, дърво остана, // това е дърво, дърво дафиньово, // под него терзии, терзии седеа, // синѐи си седла, седла шиѐа (БНПП III: № 304. Израсло дърво високо, Студено буче, Фердинадско, сватбена – по пътя към новия дом (по пътя за черквата) (Стоин-ТВ: 159, № 687).

Като пример за мотив, за който са характерни повече от една въвеждащи формули, ще си послужим с коледната песен „Лов на чуден елен“. Най-разпространено е начало с въпросително-алтернативна конструкция:

Що загърмя, що затреѐя, // хей, Коладе ле, мой Коладе ле, – // дали вятър гора лومي, // или змей си ламя гони? // Нито вятър си гора лومي, // нито змей си ламя гони, // най е била сур Елена, // сур Елена позлатена... (Моллов–БФМ 1/2014, Преображенци, Айтоско).

Какѐв ми се тътен чува, // зад оназ гора, Коладе ле, – // дали зѐмя стена рони, // или вихър гора лومي? // Нито зѐмя стена рони, // нито вихър гора лومي, // най ми било Добър юнак, // Добър юнак с добра коня – // той си гони дребна лова, // дребна лова сур елена (Моллов–БФМ 1/2014, Муселиево, Никополско; коледна – на момък (Архив КБЛ–ВТУ).

Песента е причислявана към мотивите, които интерпретират динамиката на смяна на годишните цикли или на сезоните като облози и състезания. Сравнението с гръм и трясък, опустошителен вихър и двубой на змей и ламя задава алтернативни възможности, в контекста на които е осмислян вълшебният лов. Звуковият фон е смислово уплътнен от знаци, бележещи вселенския мащаб на случващото се (гръм и тътен) и значението на ситуацията като заплаха от разруха (двубой). Финалното утвърждение във формулата, че това е Добър юнак, който гони сур елен, е предложеният изход. По този начин, когато в края на песента след словесен двубой и надбягване юнакът лови елена и го прави на дялове, жестът е възприеман в контекста на прехода към нов годишен цикъл като ритуално принасяне на жертва в основите на новосътворения космос.

Другата, също толкова често срещана въвеждаща формула към този мотив, сравнява юнака конник и елена със зора с помощта на отрицателно сравнение: *Зазори се бяла зора, // Коледо ле, мой Коледо, // из хубава Влашка земя; // не ми била бяла зора, // най ми било Храбър юнак, // Храбър юнак с враня коня, // с враня коня, с бързи хрътки, // да си гони сур елена, // сур елена, златорога* (Моллов–БФМ 1/2014, Рогозен, Белослатинско). Взаимозаменяемостта на двете формули подсказва общо смислово поле, в чиито рамки те кореспондират помежду си. Първата рисува звуковата картина на ситуацията и ориентира към слуховото ѝ възприемане, преминава през поредица от тревожни допускания пред невидимата заплаха и когато очертава участниците в чудния лов, техните образи са влезли в диалог с представи и сюжети, свързани с борбата срещу безредието. Тези представи имат и своите ритуални измерения², тъй като на „гръм и тътен“ може да съответства звуковото пресъздаване на двубоя по време на свещенодействие. Те на свой ред са особено актуални и активни в съзнанието на слушателите в контекста на обреда. Втората ориентира към възприемането на зрими образи. Като актуализира противопоставянето мрак – светлина, нощ – ден (*зазори се бяло зори*), формулата акцентира върху слънчевата природа на юнака и свързва действията му с темата *време*³ – тъй като началото на лова е при зазоряване, краят с пожертването на елена е ориентиран към изгрева на слънцето в определен ден от годината.

Характер на формули притежават и множество начални стихове, които не са автономни спрямо основното съдържание, но са тясно свързани с точно определен мотив и въвеждат непосредствено и конкретно изходната ситуация. Те могат да бъдат разглеждани като формули, когато презентират определени концепти (път, дом, семейство и т.н.) от фолклорната картина на света, които насочват осмислянето на песента в определен план. Възможностите са в изключително широки граници, тъй като обхващат всички възможни аспекти на фолклорния светоглед. Често се среща съчетание на два и повече концепта, които конкретизират основната идея. Така например концептът „път“ е въвеждан с „тръгнал/а/о, тръгнали“, чието значение включва и понятията „начало“ и „време“. Той може да бъде допълнен от различни знаци, които да задават съответния мащаб и сфера на случващото се, и/или календарен момент. Това най-добре се вижда, ако сравним начало от типа „тръгнала е мома (Рада, Рума, малка мома) за вода/из гора“ с „тръгнал ми е свети Гьорги“ или „тръгнал беше Самси Господ“. Докато първият тип начало отвежда към социалната сфера и по точно към значим момент от социалната реализация на отделния

² Вж. Калоянов 2003: 62–63.

³ Актуалната за всеки обред опозиция начало – край по принцип е свързана с темата време, а идеята за подреденото време се съотнася с организирането на времевите цикли (денонощен, лунен, сезонен, годишен) в концептуално мотивиран от съответната култура календар.

член на колектива, вторият задава мащабите на сферата на свещеното и ориентира описваните събития към точно определен момент в календара.

Друга изключително богата група формули са онези, които въвеждат различни аспекти на календарното време:

– Споменаване на имена на светци или празници – *Замъчи се Божя майка, Рано рани свети Гьорги, // рано рани на Гергьовден...*

– Посочване на ритуални функции – *Злата лазаркиня, Злата бояница., Станенине, господине, Сивойнице, булко ле.*

– Специфично белязани имена на герои – *Провикнал се е Никола..., Стани, стани, Тодоре..., Болен лежи Катил Гьорги...*

– Астрономически знаци – *Изгряла е звезда морава, морава звезда кървава, Изгряла е месечинка, Изправило се слънцето, Коя ми звезда най-рано рани*

– Думи и изрази, означаващи определен момент или период – *Изгряла звезда Деница на Росенския камен мост, снощи вечер на вечеря, тъй раничко във неделя,*

– Стопанска дейност или природни знаци – *Брала ѝ Дойка билки, // билки перенуги, // сини теменуги, Пасъл е Дойчо шилета, Що гората на росен мирише?, Припаднала тъмна мъгла.*

Примерите са много и подобрите тук имат за цел само да представят разнообразните възможности. Важно е да отбележим, че много от тях нямат смислова връзка с темата „време“ извън рамките на фолклорната картина на света.

Последно ще разгледаме и два специфични случая на организиране на песенното пространство. Един от начините за актуализирането на опозицията „тук – отвъд“ е посредством концепта *сън*. Въведените по този начин мотиви отразяват знание от сферата на свещеното, представено като видяно насън. Това знание може да съдържа идейната концептуална страна на определени обреди. Нейните моделиращи и мотивиращи ритуалите функции могат да бъдат отразени в песните като провиждане на нечия злочеста съдба насън (мотивите за сънища прокоби), а предстоящото изпълнение на ритуално регламентирана житейска програма може да бъде представено като вече случило се:

Легнала мома, заспала, // под дърво, под дафинено, // под клонче, под маслиново. // Отдолу идат до трима, // до трима млади ергени... (Моллов БФМ 2/2006: Мома сънува трима ергени. Бяла Слатина (Архив КБЛ–ВТУ).

Сън сънувах, сън сънувах, // сън за тебе, сън за мене, // че станяхме два сокола, // че хвъркнахме двама с тебе, // че кацнахме сред гората. // Де ни видя лудо-младо, // с гръм срази ни, – раздели ни. (Моллов БФМ 1, БФМ 2/2017-а: Ерген и мома – цар и царица (сън за мене, сън за тебе). Караджово, Асеновградско (Архив КБЛ–ВТУ).

В други случаи могат да бъдат отразени представи за света на мъртвите, а също космологични и есхатологични представи:

*Заспала бяла Тодорка, // накрай морето на брега. // Де духна вятър
дольния, // събуди бяла Тодорка, // Тодорка ветро кълнесе: // – Ветро ле,
неналетнико, // како бях сладко заспала, // ся става девет години, // откак
ми братче умряло, // на сън го не бях видяла. // Сега го, ветро, сънувах...
(Моллов БФМ 2/2006-б: Мома сънува мъртвия си брат. Лясково, Айтоско;
жътварска – сутрин (СБНУ 63, № 515).*

*Снощи вечер, Коладе ле, // сън сънувах, Коладе ле, // сън сънувах,
сън бълнувах – // само дърво сред полето, // далите му до земята, //
вършето му до небето! // То не било само дърво, // само дърво сред полето,
// а най било самси Господ! // Далите му – архангели, // вършето му –
светците му! (Моллов БФМ 1, БФМ 2/2014-б: Чуден сън – Господ чудно дърво.
Севлиево (Архив КБЛ-ВТУ).*

Друг специфичен начин за въвеждане на пространствени отношения е „провикването“ в началото на песента. То изразява всеобхватност на съобщението и организира огласеното пространството, като поставя в центъра фигурата на „провикналия се“. Много често „провикването“ въвежда темата за договорното, правно-магическото начало, като дава на откликналия статут на страна, с която героят влиза в определени регламентирани отношения, а на онези, до които достига гласът, статут на свидетели. (В кръга на свидетелите попадат по силата на съпричастното съпреживяване и слушателите на песента.)

*Спровикнала се, Коладе ле, Виша гъркиня, Коладе ле, // Виша гъркиня
от писан пармак: // – Кой ще се нае да си посади // по море лозе, по
брягум дюлки. // Че се наело момче-латинче... (Моллов БФМ 1, БФМ 2/
2017-б: Червен, Русенско; коледна – на мома (Архив КБЛ-ВТУ).*

*Провикна се младо змейче, коладе ле, // на могилка, на висока: // –
Кой е юнак над юнаци, // да излезе на могилка, // на могилка, на висока, // да
се борим и преборим! // Никой юнак не излезе, // най излезе свят Илия...
(Калоянов 1992: Овчи кладенец, Ямболско, коледна, на малко момче).*

Ще допълним, че близък е смисълът на формулата „похвали се“. Тя не съдържа пространствени аспекти, но също е съотнесена с концепта „договор“, доколкото въвежда мотиви за облози и състезания или свързани с темата за сватбата – *Мома и слънце се надгриват, Слънце и юнак се надварват, Мома с чудна риза се наддумва с овчар, Виша герекиня (Милка котленка) отвличена с хитрост от момък гемиджия, Змей, престорен на момък, измамва мома*⁴.

Като каноничен тип изкуство народната поезия намира такива форми, които да са носители на традиционните за културата устойчиви смисли в конкретния текст и да посредничат между сферата на идейното, обобщителното и концептуалното и реализациите му в разнообразни песенни мотиви. Функциите

⁴ За вариантите и разпространението на тези мотиви вж. Моллов БФМ 1, БФМ 2.

на въвеждащите формули могат да бъдат обобщени в няколко посоки. Те провокират определени светогледни нагласи, концепции и фрагменти, поддържани от системата от фолклорни текстове. Активността на връзката на мотива със системно организираната фолклорна картина на света осигурява възприемането и осмислянето му. Едновременно с това формулите актуализират тези текстове в съзнанието на слушателите. Също така въвеждащите формули задават тона на емоционалния регистър за възприемане на художественото произведение. Презентират концепти на фолклорната менталност, но и доизграждат нюансите на техния смисъл съгласно съдържанието и функциите на песента, която въвеждат, като по този начин поддържат широтата и богатството на фолклорния светоглед.

ЛИТЕРАТУРА

Арнаулов 1996: Арнаулов, М. *Очерци по българския фолклор Т. I–II*. Трето фототипно издание. София: АИ “Проф. Марин Дринов”. [Arnaudov 1996: Arnaudov, M. *Ochertsi po balgarskia folklor T. I–II*. Treto fototipno izdanie. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”].

БНПП II: *Българска народна поезия и проза в седем тома. Т. II. Обредни песни*. Съст. Радост Иванова, Тодор Ив. Живков. София. [BNPP II: *Balgarska narodna poeziya i proza v sedem toma. T. II. Obredni pesni*. Sast. Radost Ivanova, Todor Iv. Zhivkov. Sofia.].

Георгиев 1976: Георгиев, Н. *Българската народна песен (Изобразителни принципи. Строеж. Единство)*. София: Наука и изкуство. [Georgiev N. 1976: Georgiev, N. *Balgarskata narodna pesen (Izobrazitelni printsipi. Stroezh. Edinstvo)*. Sofia: Nauka i izkustvo].

Калоянов 1992: *Славите ли Млада бога? Всичко за празника Коледа, 72 коледни песни и 4 коледарски благословии*. Предисловие, подбор и бележки Анчо Калоянов, “Слово”, В. Търново. [Kaloyanov 1992: *Slavite li Mlada boga? Vshichko za praznika Koleda, 72 koledni pesni i 4 koledarski blagoslovii*. Predislovie, podbor i belezhki Ancho Kaloyanov, “Slovo”, V. Tarnovo].

Калоянов 2003: Калоянов, А. *Старобългарските шамани. Религиозен опит и социални функции (VIII–XII в.)*, София: РОД. [Kaloyanov 2003: Kaloyanov, A. *Starobalgarskite shamani. Religiozen opit i sotsialni funktsii (VIII–XII v.)*, Sofia: ROD].

Лотман 1992: Лотман, Ю. М. *Избранные статьи в трех томах. Том I. Статьи по семиотике и топологии культуры*. Таллин: „Александра“. / Статия: Каноническое искусство как информационный парадокс. // I. изд. В: Проблема канона в древнем и средневековом искусстве Азии и Африки. Сб. ст. Москва, 1973. [Lotman 1992: Yu. M. Lotman. *Izbranne statyi v treh tomah. Tom I. Statyi po semiotike i topologii kulytur*. Tallin: „Aleksandra“. / Statia: Kanonicheskoe iskusstvo kak informatsionny paradoks. // I. izd. V: Problema kanona v drevnem i srednevekovom iskusstve Azii i Afriki. Sb. st. Moskva, 1973].

Мальцев 1989: Мальцев, Г. И. *Традиционные формулы русской народной необрядовой лирики. (Исследование по эстетике устно-поетического канона)*, Ленинград, “Наука”, 1989. Mal'tsev 1989: Mal'tsev, G. I., *Traditsionnye formuly russkoy narodnoy neobryadovoy liriki. (Issledovanie po estetike ustno-poeticheskogo kanona)*, Leningrad, “Nauka”, 1989. [Malytsev 1989: Malytsev, G. I., *Traditsionne formul russkoy narodnoy*

neobryadovoy liriki. (Issledovanie po stetike ustno-poeticheskogo kanona), Leningrad, "Nauka", 1989. Mal'tsev 1989: Mal'tsev, G. I., Traditsionnye formuly russkoy narodnoy neobryadovoy liriki. (Issledovanie po estetike ustno-poeticheskogo kanona), Leningrad, "Nauka", 1989].

Моллов 1994: Моллов, Т. Няколко бележки за песента „Мурад и Мара бяла българка“. // *Алманах VI клас*. В. Търново: Слово, с. 130–135. [**Mollov 1994:** Mollov, T., Nyakolko belezhki za pesenta „Murad i Mara byala balgarka“. // *Almanah VI klas*. V. Tarnovo: Slovo, s. 130–135].

Моллов БФМ 2/2006-а: Мома сънува трима ергени. // *Български фолклорни мотиви. Т. II. Балади*. Съст. Тодор Моллов. Варна: Електронно издателство LiterNet, 22.09.2006, (https://litenet.bg/folklor/motivi/moma_sanuva/content.htm) [**Mollov BFM 2/2006-a:** Moma sanuva trima ergeni. // *Balgarski folklorni motivi. T. II. Baladi*. Sast. Todor Mollov. Varna: Elektronno izdatelstvo LiterNet, 22.09.2006, (https://litenet.bg/folklor/motivi/moma_sanuva/content.htm)].

Моллов БФМ 2/2006-б: Мома сънува мъртвия си брат. // *Български фолклорни мотиви. Т. II. Балади*. Съст. Тодор Моллов. Варна: Електронно издателство LiterNet, 22.09.2006, (https://litenet.bg/folklor/motivi/moma_sanuva/content.htm) [**Mollov BFM 2/2006-b:** Moma sanuva martviya si brat. // *Balgarski folklorni motivi. T. II. Baladi*. Sast. Todor Mollov. Varna: Elektronno izdatelstvo LiterNet, 22.09.2006, (https://litenet.bg/folklor/motivi/moma_sanuva/content.htm)].

Моллов БФМ 4, БФМ 7/2010: Жалба за либе войник. // *Български фолклорни мотиви Т. 4. Любовни песни., Т. VII. Възрожденски и съвременни песни*. Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006–2010, Електронно издателство LiterNet, 27.07.2010, (<https://litenet.bg/folklor/motivi/jalba-libe-voynik/content.htm>) [**Mollov BFM 4, BFM 7/2010:** Zhalba za libe voynik. // *Balgarski folklorni motivi T. 4. Lyubovni pesni., T. VII. Vazrozhdenski i savremenni pesni*. Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006–2010, Elektronno izdatelstvo LiterNet, 27.07.2010, (<https://litenet.bg/folklor/motivi/jalba-libe-voynik/content.htm>)].

Моллов-БФМ 1/2014-а: Лов на чуден елен. // *Български фолклорни мотиви. Т. I. Обредни песни.*, Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006–2016, Електронно издателство LiterNet, 22.04.2014 (<https://litenet.bg/folklor/motivi-3/yunak-sur-elen/content.htm>) [**Mollov-BFM 1/2014-a:** Lov na chuden elen. // *Balgarski folklorni motivi. T. I. Obredni pesni.*, Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006–2016, Elektronno izdatelstvo LiterNet, 22.04.2014 (<https://litenet.bg/folklor/motivi-3/yunak-sur-elen/content.htm>)].

Моллов БФМ 1, БФМ 2/ 2014-б: Чуден сын – Господ чудно дърво. // *Български фолклорни мотиви. Т. I. Обредни песни., Т. II. Балади*. Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006–2014, Електронно издателство LiterNet, 09.09.2014. (<https://litenet.bg/folklor/motivi-3/sun-gospod-darvo/content.htm>) [**Mollov BFM 1, BFM 2/ 2014-b:** Chuden san – Gospod chudno darvo. // *Balgarski folklorni motivi. T. I. Obredni pesni., T. II. Baladi*. Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006–2014, Elektronno izdatelstvo LiterNet, 09.09.2014. (<https://litenet.bg/folklor/motivi-3/sun-gospod-darvo/content.htm>)].

Моллов БФМ 1, БФМ 4/2014-в: Любовен унес на влюбен момък – 1 (Има конче-аджамийче – носи го все към момини двори). // *Български фолклорни мотиви. Т. I. Обредни песни., Т. VI. Любовни песни*. Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006–2014, Електронно издателство LiterNet, 16.12.2014, (<https://litenet.bg/folklor/motivi-3/liubov-unes1/content.htm>) [**Mollov BFM 1, BFM 4/2014-v:** Lyuboven unes na vlyuben momak – 1 (Ima konche-adzhamiyeche – nosi go vse kam momini dvori). // *Balgarski folklorni motivi. T.*

I. Obredni pesni., T. VI. Lyubovni pesni. Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006-2014, Elektronno izdatelstvo LiterNet, 16.12.2014, (<https://litenet.bg/folklor/motivi-3/liubov-unes1/content.htm>).

Моллов-БФМ 1, БФМ 2/2016-а: Неразпознати брат и сестра оженени, майка им робиня. // *Български фолклорни мотиви. Т. I. Обредни песни., Т. II. Балади.* Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006-2016; Електронно издателство LiterNet, 17.12.2016 <https://litenet.bg/folklor/motivi-4/nerazpoznati-brat-sestra/content.htm> [**Mollov-BFM 1, BFM 2/2016-a:** Nerazpoznati brat i sestra ozhneneni, mayka im robinya. // *Balgarski folklorni motivi. T. I. Obredni pesni., T. II. Baladi.* Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006-2016; Elektronno izdatelstvo LiterNet, 17.12.2016 <https://litenet.bg/folklor/motivi-4/nerazpoznati-brat-sestra/content.htm>].

Моллов-БФМ 1, БФМ 4/2016-б: Либето му се омъжва за друг – 1 (Канят го за кум, кръстник, девер). // *Български фолклорни мотиви. Т. I. Обредни песни., Т. VI. Любовни песни.* Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006-2016, Електронно издателство LiterNet, 05.07.2016, <https://litenet.bg/folklor/motivi-4/libeto-mu-se-zeni-1/content.htm> [**Mollov-BFM 1, BFM 4/2016-b:** Libeto mu se omazhva za drug – 1 (Kanyat go za kum, krastnik, dever). // *Balgarski folklorni motivi. T. I. Obredni pesni., T. VI. Lyubovni pesni.* Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006-2016, Elektronno izdatelstvo LiterNet, 05.07.2016, <https://litenet.bg/folklor/motivi-4/libeto-mu-se-zeni-1/content.htm>].

Моллов БФМ 1, БФМ 2/2017-а: Ерген и мома – цар и царица (сън за мене, сън за тебе). // *Български фолклорни мотиви. Т. I. Обредни песни., Т. VI. Любовни песни.* Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006-2017, Електронно издателство LiterNet, 18.10.2017, (<https://litenet.bg/folklor/motivi-4/ergen-moma-car-carica/content.htm>) [**Mollov BFM 1, BFM 2/2017-a:** Ergen i moma – tsar i tsaritsa (san za mene, san za tebe). // *Balgarski folklorni motivi. T. I. Obredni pesni., T. VI. Lyubovni pesni.* Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006-2017, Elektronno izdatelstvo LiterNet, 18.10.2017, (<https://litenet.bg/folklor/motivi-4/ergen-moma-car-carica/content.htm>)].

Моллов БФМ 1, БФМ 2/2017-б: Виша герекия поставя трудни условия за женитба. // *Български фолклорни мотиви. Т. I. Обредни песни., Т. II. Балади.* Съст. Тодор Моллов. Варна: LiterNet, 2006-2017, Електронно издателство LiterNet, 01.07.2017, (<https://litenet.bg/folklor/motivi-4/visha-gerekinia-zadachi/cherven.htm>) [**Mollov BFM 1, BFM 2/2017-b:** Visha gerekinya postavya trudni usloviya za zhenitba. // *Balgarski folklorni motivi. T. I. Obredni pesni., T. II. Baladi.* Sast. Todor Mollov. Varna: LiterNet, 2006-2017, Elektronno izdatelstvo LiterNet, 01.07.2017, (<https://litenet.bg/folklor/motivi-4/visha-gerekinia-zadachi/cherven.htm>)].

Ничев 1971: Ничев, Б. *Увод в южнославянския реализъм: От фолклор към литература в естетическия развой на южните славяни през XVIII и XIX век*, София: БАН. [**Nichev 1971:** Nichev, B. *Uvod v yuzhnoslavyanskia realizam: Ot folklor kam literatura v esteticheska razvoiy na yuzhnite slavyani prez XVIII i XIX vek*, Sofia: BAN.]

СБНУ: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина.* Т. 1–65. София, 1889–2012 (от т. 27 – Сборник за народни умотворения и народопис). [**SbNU:** *Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina.* Т. 1–65. Sofia, 1889–2012 (от т. 27 – Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis)].

Стоин-ТВ: *Народни песни от Тимок до Вита.* Ред. Васил Стоин. София, 1928. [**Stoin-TV:** *Narodni pesni ot Timok do Vita.* Red. Vasil Stoin. Sofia, 1928].